

MÁRIA G. SANDOR

FORSCHUNGSGESCHICHTE

KUTATÁSTÖRTÉNET

Ende der dreißiger Jahre unseres Jahrhunderts plante die Stadt Pécs erstmals, die an der Südwestecke der Bischofsburg befindliche Barbakane sowie die Ringmauer freizulegen. An den Außenseiten der Burgmauern hatte man Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts kleine ebenerdige Häuser erbaut, die diese an der Nordseite völlig verdeckten. Auch die Barbakane war von solchen Häusern umgeben. Obwohl Ende der dreißiger Jahre noch keine Möglichkeit zur Freilegung der Burgmauern bestand, geriet der Vorsatz dennoch nicht in Vergessenheit.

Mitte der sechziger Jahre beschloß der Magistrat von Pécs, im Interesse der Neugestaltung des Stadtbildes, einen Teil der Burg und der Stadtmauer von der Bebauung zu befreien. Die Realisierung des Vorhabens war umso dringender, als man nördlich der Burg den Bau einer Straße mit Ost-West-Verlauf plante. Seit der Fertigstellung der Straße bietet sich von dieser Seite ein schöner Ausblick auf die Bischofsburg. Die eigentlichen Forschungen begannen 1967 im Rahmen der Zusammenarbeit zwischen dem Landesinspektorat für Denkmalpflege und dem Magistrat der Stadt Pécs. Als erstes wurden die Arbeiten an der Barbakane, am südlichen Zwinger und am Burggraben – wo sich nach dessen Verfüllung der bischöfliche Park befand –, und in der Folgezeit dann am westlichen Burggraben sowie an der Burgmauer in Angriff genommen. Zur Forschung der nördlichen Burgmauer bot sich erst nach dem Abriß der Häuser Gelegenheit. Parallel zu den Abrißarbeiten nahm man archäologische Beobachtungen und Bauforschungen vor. Die Forschung konzentrierte sich zuerst auf die äußeren Burgmauern und teilweise auf die Stadtmauern, was zahlreiche neue Erkenntnisse im Hinblick auf die Geschichte der Stadt mit sich brachte. Gleichzeitig wurden nach Plänen der Architekten des Landesinspektorats für Denkmalpflege und mit Unterstützung der Stadt Pécs die Barbakane und die Burgmauern wiederhergestellt. Die Forschung und Instandsetzung der Ostmauer der Bischofsburg erfolgte erst in jüngster Zeit. Unterdessen setzte man an mehreren Stellen der Stadt die Forschung und Wiederherstellung der Stadtmauern fort.

Az 1930-as évek végén Pécs városa tervbe vette a püspökvár délnyugati sarkában levő barbakán és a várfalak kiszabadítását. A várfalak külső oldalaihoz a várárokban a XIX. század végén és a XX. század elején kis földszintes épületeket ragasztottak, amelyek az északi oldalon teljesen eltakarták a várfalat.

A barbakán ugyancsak kis házakkal volt körülvéve. A várfalak kiszabadítására ugyan nem volt meg a lehetőség a 30-as évek végén, a szándék azonban mégsem merült feledésbe.

Az 1960-as évek közepén Pécs Város Tanácsa elhatározta, hogy városrendezési célból a vár és városfalak egy részét kiszabadítja a hozzáragasztott házak beépítéséből. A terv megvalósítása annál is sürgetőbb volt, mert egy keletnyugati utat akartak a vártól északra építeni. Ez az út el is készült, és szép rálátást biztosít a püspökvárra. Az Országos Műemléki Felügyelőség egy Pécs Város Tanácsával közös program keretében 1967-ben kezdte meg a munkát. Elsőként a barbakán, a déli falsoros a várárok – amely feltöltését követően püspöki park volt –, a továbbiak során a nyugati várárok és várfal kutatására került sor. Az északi várfal kutatására csak a bontások után volt lehetőség. Ezek a bontások műemléki és régészeti megfigyelések mellett folytak. Először a külső várfalak és részben a városfalak kutatása történt meg, ami a vár és a város történetére vonatkozóan több új eredménnyel szolgált. Ezzel egyidejűleg az Országos Műemléki Felügyelőség építészeinek tervei alapján, Pécs város támogatásával a barbakán és a várfalak helyreállítását végezték. A püspökvár keleti várfalának kutatása és helyreállítása a legutóbbi időben történt meg. A városfalak kutatása és helyreállítása e közben több helyen folyt a városban.

1978-ban megkezdődött az ásátás a püspökvár belső területén az északi várfal és a székesegyház közötti szakaszon. Ez a terület a pécsi püspökség tulajdona volt, így annak jóindulatú hozzájárulásával indulhatott meg a feltárás. Később Pécs Város Tanácsa megvásárolta a területet, amely a XVIII. századtól kezdve püspöki gyümölcsöskert volt.

Az ásátást a székesegyháztól északra, a mintegy hat mé-

1978 begannen die Ausgrabungen im Inneren der Bischofsburg, und zwar im Bereich zwischen nördlicher Burgmauer und Dom. Dieses Gebiet war das Eigentum der Diözese Pécs, so daß die Freilegung hier nur mit deren wohlwollender Zustimmung ihren Anfang nehmen konnte. Später erwarb der Magistrat der Stadt Pécs das seit Anfang des 18. Jahrhunderts als bischöflicher Obstgarten dienende Gelände.

In diesem nördlich des Doms - in etwa sechs Meter Höhe - gelegenen Obstgarten eröffneten wir die Grabung. Hier aber nahm die Freilegung eine unerwartete Wende, da sich in der sechs Meter messenden Aufschüttung die Überreste eines großen gotischen Gebäudes abzeichneten. Das war deshalb umso interessanter, als auf dem die Burg darstellenden Stadtplan Haüys von 1687 (Abb. 3) die innere Burgmauer an dieser Stelle abbricht und keinerlei Bauwerk markiert ist. Dieses unbebaute Gelände bzw. unbegründete Fehlen der Burgmauer hatte die Stadtgeschichtsforschung auch früher schon beschäftigt, da die Forscher annahmen, daß der von Haüy 1687, also ein Jahr nach der Rückeroberung, angefertigte Stadtplan den mittelalterlichen und türkenzeitlichen Zustand restlos widerspiegelte. Deshalb dachte man nicht daran, daß im Mittelalter in diesem Gebiet ein Gebäude bzw. mehrere Bauten gestanden haben könnten.

Demnach wurden hier bei der Grabung solche Bauten aufgedeckt, die noch vor der Rückeroberung von den Türken im Jahr 1686 zerstört worden und unter die Erde gelangt waren. Es ist also verständlich, daß der Kriegsingenieur Haüy sie nicht mehr sehen konnte.

Das Gebäude ist etwa 30 m lang, 10 m breit, und die größte Höhe der freigelegten Reste beträgt mehr als 4 m. Der große Saal in der Mitte des Erdgeschosses, die dem Saal von Osten und Westen angeschlossenen kleineren Räume sowie der sich an der Nordseite über die ganze Länge des Gebäudes erstreckende Innengang ließen bereits im Laufe der Grabungen den Rückschluß zu, daß dieser Bau Gemeinschaftszwecken gedient haben dürfte. Aufgrund eines analysierenden Vergleichs der historischen Quellen, der früheren Forschungen zur Universitätsgeschichte und der freigelegten Überreste bzw. archäologischen Beobachtungen ist es nach längerer Forschung gelungen, die ursprüngliche Funktion des Bauwerkes eindeutig zu bestimmen: Es war das Gebäude der 1367 gegründeten ersten ungarischen Universität. Unter dem Universitätsgebäude des 14. Jahrhunderts kamen die Reste eines früheren, aus dem 12.-13. Jahrhundert stammenden romanischen Bauwerkes zum Vorschein.

Die im nördlichen Teil des Gartens in westlicher Richtung fortgesetzten Forschungen erbrachten neue, wichtige Ergebnisse. Hier kam im Zuge der Freilegung eine große gotische Kapelle mit polygonal abschließendem Chor ans Licht. Wie aus Urkunden und anderen Quellen schon seit längerem bekannt war, stand in der Burg an der nördlichen Seite des Doms die Kapelle der Goldenen Maria, welche laut Zeugnis der Quellenangaben 1355 gegründet wurde. Auch die frühere Literatur der Stadtgeschichtsforschung hatte sich bereits mit Vermutungen über ihren Standort beschäftigt und versucht, die Kapelle

ter magasságban fekvő gyümölcsöskertben kezdtük meg. Itt a feltárás váratlan fordulathoz érkezett, mert a hatméteres feltöltésből egy nagyméretű gótikus épület maradványai bontakoztak ki. Ez annál is érdekesebb volt, mert Haüy 1687-es, a várat ábrázoló térképén (3. kép) ezen a helyen a belső várfal megszakad, és a térképész semmiféle építményt nem jelöl. Ez a beépítetlen terület, illetve a várfal indokolatlan hiánya a korábbi helytörténeti kutatás számára is mindig megoldatlan kérdést jelentett. Annál is inkább, mivel Haüy 1687-ben, egy évvel a visszafoglalás után készült térképéről az volt a kutatók felfogása, hogy az a teljes középkori és törökkori állapotot rögzíti. Ezért nem gondoltak arra, hogy e területen a középkorban épület, illetve épületek állhattak.

Itt tehát olyan építményeket tárt fel az ásás, amelyek még a töröktől 1686-ban történt visszafoglalás előtt pusztultak el és kerültek föld alá. Így érthető, hogy azok Haüy hadmérnök számára már nem voltak láthatók.

Az épület hossza mintegy 30 méter, szélessége 10 méter, a feltárt maradványok legnagyobb magassága több, mint 4 méter. A földszinti középső nagyterem és a keletről és nyugatról a teremhez csatlakozó kisebb helyiségek, valamint az északi oldalon az épület teljes hosszában húzódó belső folyosó már az ásás során is arra engedett következtetni, hogy ez az épület valamilyen közösségi célra szolgált. A történeti források, a korábbi egyetemtörténeti kutatások, valamint a feltárt maradványok és a régészeti megfigyelések adatainak elemző egybevetése alapján hosszabb kutatás eredményeként sikerült az épület eredeti rendeltetését egyértelműen meghatározni: ez volt az 1367-ben alapított első magyar egyetem épülete. Az egyetem XIV. századi épülete alatt egy korábbi románkori, XII-XIII. századi épület maradványait tárta fel az ásás.

Az északi kertben nyugati irányban tovább folytatott kutatás újabb jelentős eredményeket hozott. Ennek során előkerült itt egy nagyméretű, sokszög szentélyzáródású gótikus kápolna. Az oklevelekből és más forrásokból ismert volt már korábban, hogy a várban a székesegyház északi oldalánál állt az Aranyos Mária kápolna, amelyet az okleveles adatok tanúsága szerint 1355-ben alapítottak. A kápolna helyének vélelmezésével ugyancsak a korábbi helytörténeti irodalom foglalkozott. A helytörténeti kutatás részben Haüy 1687. évi térképére támaszkodva, másrészt Hermann 1754-ben készült helyszínrajza alapján kísérelte meg a kápolna lokalizálását. E térképeken egy észak-déli irányú fal figyelhető meg a székesegyház északkeleti tornyához kapcsolódva. E fal valóságos funkcióját és korát csak az ásás határozta meg.

A kápolna feltárása valóságos szenzációval szolgált. Az oltár előtti falazott sírból a XIV. századból származó, részben festett szobrok torzói, valamint a kápolnát díszítő gótikus architektonikus faragványok kerültek elő. A szoborlelet jelentősége túlnő Pécs határain, minthogy az egész magyar művészettörténet számára is kimagasló fontosságú.

A szobrok és más faragott töredékek a földből történt kiemelésük után szakavatott restaurátor kezébe kerültek, ennek köszönhetően sikerült megőrizni polikrómiájukat.

zum Teil aufgrund des Stadtplans von Haüy aus dem Jahr 1687, zum Teil anhand des Situationsplans Hermanns von 1754 zu lokalisieren. Auf diesen Plänen ist eine Nord-Süd verlaufende, an den nordöstlichen Turm des Doms angrenzende Mauer zu beobachten. Die tatsächliche Funktion dieser Mauer und ihr Alter konnten erst bei der Grabung bestimmt werden.

Die Freilegung der Kapelle aber war eine wirkliche Sensation. In einem gemauerten Grab vor dem Altar kamen aus dem 14. Jahrhundert stammende, teilweise bemalte Skulpturentorsi und architektonische Steinmetzarbeiten gotischen Stils zum Vorschein, die einst die Kapelle geschmückt hatten. Dieser Skulpturenfund deutet in seinem Wesen über die Grenzen der Stadt Pécs hinaus, denn hier handelt es sich um Werke, die für die ganze ungarische Kunstgeschichte von herausragender Bedeutung sind. Nachdem die Skulpturen und anderen bearbeiteten Fragmente aus der Erde geborgen waren, wurden sie in die Hände eines fachkundigen Restaurators gegeben, dem es zu verdanken ist, daß sie ihre Polychromie bewahrt haben.

Im Anschluß setzten wir die Grabungen bzw. Bauforschung bis zur Nordwestecke der Burg fort, wo wir das auch heute noch stehende Haus des bischöflichen Verwalters aus dem 18. Jahrhundert, das sog. Hofmeisterhaus, untersuchten. Der Stadt- bzw. Situationsplan, den Haüy 1687 bzw. Hermann im Jahr 1754 angefertigt hatte, zeigt eine einschiffige Kirche mit im großen und ganzen polygonal abschließendem Chor, die sich senkrecht zur westlichen Burgmauer erhebt (Abb. 3, 5). Schon die frühere Stadtgeschichtsforschung nahm an, daß an der Stelle des Hofmeisterhauses in der Burg die Johannes dem Täufer geweihte Kapelle des Kollegiatsstiftes gestanden haben dürfte. Wie sich im Zuge der Freilegung und archäologischen Forschung herausstellte, hatte man das Haus des bischöflichen Verwalters im 18. Jahrhunderts tatsächlich unter Verwendung der Ruinen der Kapelle erbaut. Außerdem wurden durch die Grabung der Grundriß und die Bauperioden der Kapelle geklärt.

Somit konnten drei bedeutende Bauten der mittelalterlichen Bischofsburg von Pécs in topographischer Hinsicht identifiziert sowie deren Grundriß und Funktion geklärt werden: Das Gebäude der 1367 gegründeten, ersten ungarischen Universität, die Kapelle der Goldenen Maria und die Johannes dem Täufer geweihte Kapelle des Kollegiatsstifts. Aus der Sicht der ungarischen Kulturgeschichte ist jedes der Gebäude von besonderem Wert. Und auch die hier zum Vorschein gelangten gotischen Skulpturen nehmen unter den Denkmälern der mittelalterlichen ungarländischen Bildhauerkunst einen herausragenden Platz ein. So ist die Bischofsburg zu Pécs unter den frühen ungarischen Bischofsburgen diejenige, von der dank Ausgrabungen die meisten ihrer untergegangenen mittelalterlichen Bauten bekannt sind.

Das letzte Kapitel dieser Publikation behandelt eine außerhalb ihrer Residenz gelegene Burg der Pécs-er Bischöfe, die Burg von Szászvár, deren Geschichte infolge der gleichen Besitzverhältnisse eng mit der Geschichte des Bistums Pécs verbunden ist.

Az ásatás, illetve az épületkutatás tovább folytatódott egészen a vár északnyugati sarkáig, ahol a ma is álló, a XVIII. századból származó volt udvarmesteri házat vizsgáltuk meg. Haüy 1687-es térképe, valamint Hermann 1754-es helyszínrajza a nyugati várfalra merőlegesen elhelyezkedő, egyhajós nagyjából sokszög szentélyzáródású templomot ábrázol. (3.5. kép) A korábbi helytörténeti kutatás is feltételezte, hogy az udvarmesteri ház helyén állhatott a várbeli Keresztelő Szent János társaskáptalan kápolnája. Az ásatás és épületrégészeti kutatás bebizonyította, hogy a XVIII. századi udvarmesteri ház valóban a kápolna romjainak felhasználásával épült. Az ásatás pontosította továbbá a kápolna alaprajzát és építészeti korzeit.

Sikerült a pécsi középkori püspökvár három jelentős épületét topográfiailag azonosítani, alaprajzukat és rendeltetésüket tisztázni. Ezek: az 1367-ben alapított első magyar egyetem épülete, az Aranyos Mária kápolna és a Keresztelő Szent János társaskáptalan kápolnája. A magyar kultúrtörténet szempontjából az egyes épületek külön-külön is jelentős értéket képviselnek. Az itt előkerült gótikus szobrok a középkori magyar szobrászat kiemelkedő emlékei közé tartoznak. A pécsi püspökvár a korai magyar püspökvárak közül egyike azoknak, amelyeknek elpusztult középkori épületei a feltárás eredményeként a legnagyobb számban ismertek.

Jelen publikáció utolsó fejezete a pécsi püspökök egyik székhelyen kívüli várát, Szászvárt ismerteti, amelynek története szorosan kapcsolódik a mindenkori azonos tulajdonosok révén a pécsi püspökség történetéhez.

Az ásatások költségeit legnagyobbbrészt az Országos Műemlékvédelmi Hivatal viselte. A munkákat támogatta Pécs Város Önkormányzata, valamint a szászvári polgármesteri hivatal. Mindkét munkát korábban a Baranya Megyei Tanács és a Mecseki Szénbányák Vállalat segítette. A munkák adminisztratív lebonyolítását a pécsi Janus Pannonius Múzeum végezte.

A középkori egyetem és a püspökvár feltárt épületeinek helyreállítását kívánja elősegíteni a Középkori Egyetem Alapítvány, amelyet Pécs Város Önkormányzata alapított.

A középkori egyetem épületében a helyreállítás után „A pécsi középkori egyetem története és az egyetemi Aranyos Mária kápolna gótikus szobrai” című kiállítás lenne megrendezve, az Aranyos Mária kápolna pedig romkertként, mint szabadtéri múzeum kerülne bemutatásra. A Keresztelő Szent János kápolna épülete ugyancsak múzeumi célt szolgálna. A szászvári vár helyreállított épületében kulturális célú intézmény kapna helyet.

